

Наталка оглянулася і чогось зраділа.

— Ааа! Моє поважіння! — проговорила вона так весело свій новий привіт. Крутнулася на своєму округлому стільці і зірвалася на ноги.

— Уу, як давно, страшенно давно вас бачила. Сідайте! Трохи приємно помовчимо. А наш шибеник нажерся і хто зна, куди подався. Кажуть, ходить у луг ворони дерти. Такий парубій і ворони. Як вам це вміщається в голові?..

При цьому Наталка заклала свої нагі руки за потилицю і міцно натягнулася. Її пружні молоді груди виразно округлились.

Володько часто бачив Наталку, знав її звички, але ніколи не завважував ні її грудей, ні темних вогких очей. Це відкриття ще більше занепокоїло його. А тут ще сонце, яблуневий цвіт.

— Ух, як втомилася! Така весна, а я, мов каторжна. Шию й шию!. Дивіться, Володьку. Дивіться, скільки в мене праці. І все мушу перешити. А це ще від свят. Мене вже там лааають... Ех!.. Але ну його!.. Не розірвуся я! Ні? Там весна така... Що в те вікно влізе весни. А вийдіть лиш отуди на гору під цвинтар і гляньте в низ. Страх — стільки того цвіту! Мама казала Володькові: висип полісадник. Де там. Повіявся і лекцій не вчиться!..

Але сідайте ж! Боже мій! І чого ви, Володьку, такий соромливий. Ну, як дівчинка. Такий парубок. Ви вже напевно якусь симпатію маєте. Що, ні? Но-но-но! Ха-ха-ха! Як рак. Боже! Тож ви спалахнете! Знаєте... Ні. Вам таких річей, Боже борони, казати. Читали ви Винниченка?

— Читав, — кивнув він головою.

— Ви? Винниченка? Ви Іван Царевич і читали такого автора? От вам і моє поважання.

Наталка прижмурила свої чорні очі так дивно, що Володько спустив свої до долу.

— А сонця, цвіту скільки! Боже, скільки цвіту і вже напевно починають співати соловейки. Ні? Напевно!

Вона підстрибнула до вікна, відщипнула срібно-рожеву квіточку яблуні і протягнула Володькові.

— Натє, Іван Царевич. Прошу. Це від мене. Найбільше люблю ці і ще конвалії. Такі порцелянові, холодні, але... — і вона цмокнула.

— Ну... я вже б пішов... — несміло заявляє Володько.

— Я вже б пішов... — кривиться йому Наталка. — Це чудесно. Посидів, намовчався, начервонівся і все думає, як би драла дати. Ну, йдіть, йдіть, вельмишановний Іване Царевичу. Допобачення...

Володько встає. Знадвору подихає вітер. Гілка цвітучої яблуні ворушиться, й її тїнь на лутці вікна тремтить. Серпанок занавісок надувається, мов вітрильник. Десь вискіпався метелик. Його плятинові крильця мигають і торкаються цвіту. Думка хлопця посилено працює. Йому надзвичайно приємно й одночасно хочеться кудись сховатися, втікти. Відчуває, як його істота двоїться, стає в суперечність сама собі. Він напружено вслухується в саму суть цього виняткового для нього менту і намагається знайти йому

якусь назву. Якісь натяжки, знаки, півслова. Цвіт, серпанок, метелик, голос Наталки — все одно, що прудкий вітер з різучим снігом в обличчя, від чого воно горить огнем. І от знов злилося все. Серце тремтить. Не розуміє нічого зокрема. В очах барвисто, на душі тепло, в грудях боляче.

Дівчина використовує його захоплення. Вона не думає, не розуміє, лиш чує і регочеться. Він прокидається, очі наливаються теплою синьотою.

— У вас чудові очі! — викрикує вона. — Ніколи не думала, що у вас такі чудові очі!

Це вже занадто. Все має свої межі. Володько зривається, кидає „допобачення“ і біжить геть.

Наталка лишається сама. З неба ллється сонце. Ллється на цвітучі сади, квітники, на золочені хрести церков. Повно весни і хвилювань. Під ногами м'яко. Стежка вється лугом, на котрому зеленіє трава і барвисто горить безліч квітів. Над вільхами вертко шугають щебетливі ластівки.

Від цього дня Володько сам не свій. Світ його обмежився до дуже малих розмірів, але ціле пережите недавнє минуле не хвилювало його більше, ніж ця незначна подія.

Наталку виминав. Вчитися вже не має сили. Після лекцій не йде одразу до дому. Він іде в семінарський сад, обходить гору цвинтаря, минає гай і зупиняється над Галабурдовим садком. В його пінній глибині втопився будинок хати і лиш черепаха сіра стріха тримається поверхні. Над усім, виблискуючи срібlistими крилами, літає зграя голубів.

Тут якраз і камінь з землі виступив. Хтось колись висік на ньому серце і стрілу, але зачовгане його чоло мовчазне і таємниця серця та стріли напевно не буде зраджена. Володько сідає на каміні і сидить непорушно. Сонце хилиться до заходу. Коли торкнеться верхів отих далеких смерек на панському — вечоріє. У манастирі бамкає дзвін. Треба вставати, треба йти, але камінь з серцем та стрілою тримає його. Нема сили відорватися. У душі велика солодка мука. Перший раз переживає її таку. Були вже натяжки на це, але все те не проймало його так, не тисло, не путало його волі. Боже! Зроби так, щоб вона відчула мене, вийшла з пінного саду і своїми пальцями торкнулась мого палаючого чола.

Дома перебирає книжки, перегортає їх сторінки, але їх запах, їх барви, їх слова стали йому буденними. Нема в них нічого цікавого. Нема тієї соковитости, того чаду, який знаходив у них до цього часу. Чад його душі значно більший і в ньому тоне все, що оточує його.

— Тобі щось сталося? — питає його Василь.

Володько ні то всміхається, ні то кривиться.

— Нічого. — Певно і коротко відповідає.

Краще зійти з посторонніх очей. Іде в лішник і тут під дубом думкою мандрує в дитинство. Лебедщина, луг, верби. Катерина, вона вже не жиє. А казала: тебе будуть любити, Воло-

дику. Ти гарний... Гарний. Як смішно. То-то й є, що негарний і любити таких не полюблять веселі дівчата. Згадав і Юхима. Чи жиє він ще? Навіть не знає. Це ж гріх. Той чоловік зрозумів би його навіть тепер. Напевно зрозумів би. Хто не носить в душі зла, той відчує в людині завжди те, що якраз треба відчувати. Зло і заздрість стоять на перешкоді, щоби зрозуміти й бути приятелем.

Тим часом Володько уявляє собі себе в будуччині. От він росте. От він скінчив семінарію. Але це не кінець. Ні, ні. Такі, як він, на половині дороги не зупиняються. Він іде далі. Там десь у Києві чекає на нього ще школа. Він скінчить її і стане великим адвокатом. Його виступи і промови чарують слухачів. Тисячі народу добиваються місця в салі, щоби хоч здалека послухати його. Його слава гремить на цілу Україну. Всі, що ненавиділи його, впадуть до його ніг і він дарує їм їх провини. „Приятелі“ наперегоні повчатимуть його, оберігатимуть перед можливими і неможливими річами. Стійте! — скаже він їм. Замовчіть! Хто не вірив у мене, хай далі не вірять. Хто заздрить, хай виступає з ним на чесній герць. На отвертій арені хай поміряється з ним своїми силами, а не робить потайки за плечима капості. І не буде йому рівних у змаганню, бо сила його душі неймовірна...

І тут саме десь візьметься Наталка. Він уже давно не хлопець, що червоніє від кожного її погляду. Вони зустрінуться на балю. Він запросить її в танець. — Наталю! Даруйте мені, але я кохаю вас!

Скаже він їй тихо. Вона здригнеться, почервоніє. Танець скінчиться. Він візьме її за руку і виведе в сад. Тут під відомим горіхом на лавчині присядуть. Наталка мовчить.

— Я кохаю вас цілим єством. Будьте моєю!.. Наталка починає плакати. — Наталю! Моя Наталочко! Люба, моя Наталю!.. — йому не стає слів, не знаходить таких якраз, як треба. — Ну, що? Чого, Наталю? Образив вас? Я знаю... Я не заслуговую на таке щастя, але даруйте мені!.. Ох, Наталю, Наталю!..

Останні слова вириваються в голос. Володько прокидається. Світ дивний, не той, в якому тільки що мандрував і в який вірив. Яке щастя обдурити себе і вірити в ту брехню. Яке щастя носити в собі жагучу любов, подібну на весну, на молодість, на сонце, що в маєстаті ранку пускає стріли свої і ранить все живе великими ранами любови і краси.

Перед кінцем шкільного року семінарія улаштовує виставу з танцями. Володько давно вже не бачив Наталки. Та дівчина, ніби з вогню. Вона танцює безупинно. Її сміх лунає у всіх кутах просторої салі. З Семенюком, Янушевським. Кожний підходить і прощу! — Взяв і пішли ходором навколо. Легко, свobodно. Вальс буревієм гремить, хвилює море, а вона, мов пінна сирена плаває навкруги. Недотепа, ведмедисько Семенюк. І що в ньому може їй подобатись? Але як вони чудово витанцювують вальс...

І знов їдка заздрість мучить Володька. Ну, чому він не по-

дібний на того самого Семенюка? Чому Бог обідив його таким непоказним виглядом, непевністю, соромливістю? Станеш, вона дивиться на тебе, а ти, мов дурень, не знаходиш ні одного влучного слова. Стоїш, паленієш і блимаєш посоловілими очима. Препогане становище.

Танець кінчається. Володько у відчаю. Врешті в нім родиться інше переконання. Що в дійсності, як подумати тверезо, в ній такого особливого? Звичайна дурна міщанка. І ніколи він її не любив. От прочитала два-три романи якогонебудь Винниченка і чваниться. І чим там чванитись. Хіба соромитись!

По десяте підходить до Володька Галабурда.

— Чого ти сьогодні таким Дон-Кіхотом напузився? — питає він.

Володько отетерів. Нема часу на вибагливі відповіді.

— А ти не корч зі себе Санчо-Панза.

Семенюк і Наталка роблять останній зворот і зупиняються. Володькові вдалось, що це прикотилась огненна куля й опекла його. Серце стрібноло і сильно стукотить, мов переслідуваний втікач у зачинені двері.

— Володьку! Голубчику! — каже Наталка до свого брата. — Побіжи, братику, і принеси від Степана Павловича мій редікуль. Ааа! І ви тут! — вирвалось у неї захоплення, що відноситься до Володька чужого. — Але чого ви такий екстра-пуф?

Гидке слово. Кров, світло, очі... Все мішається і крутиться, мов у карузелі. Поміст помітно хитається й окремі хиткі крижини ледь втримують палаючого хлопця. Уста ганебно тремтять. Язик пручається з навалюю звукової сировини, з якої на силу Божу вилазять ські-такі слова. Горло пересихає. Мозок вилетів з черепа, а на його місце лягло щось тяжке і гаряче.

Семенюк, Наталка, Володько. Он сунеться ще якийсь тип. Всі вони навмисне сходяться надивитися на Володькову ганьбу, щоби після навипередки рознести її по цілому селі. І що тут дивного? Над чим, прошу вас, сміятися? Якого чорта шкірить отой свої осоружні скалозуби? А Наталка здивована. Де ж таки... Йї нічого не відомо. Вона сьогодні цяця. Вона зовсім у нічому невинна... — Що з вами? Що таке? — Фу! Осоружні, бридкі запити! Нікчемне кокетство. Володькова злість росте, мов бальон, що його надувають.

— Нічого! — випалює він. — Нічого зо мною. Це все він, Володимир. Він назвав мене Дон-Кіхотом!.. Я, зрештою... Мені все одно. Я не маю приятелів, знайомих, друзів. Всі мене якогось чорта цураються... Але не думайте, що мені на цьому так залежить!

Далі вже нема що казати. І це, що сказане — дурне, гаряче й зайве. Це він розуміє. Але раз розігнався — рів не рів — плигай! Ніхто не сміє подумати, що Володимир Довбенко страхопуд. Він сказав їм те, що треба і тепер допобачення.

Обернувся на місці кругом і відійшов. Як одягався, як гнався коридором, як летів вихідними сходами ганку, цього не помітив. Свідомість догнала його аж під вікнами помешкання

Ферапонта Яковлевича, з котрих сіється м'яжке світло просто на купу цвітучого бозу. Десь взявся дрібний дощик. Відчув відомий його шепіт з листям. Володько прорізує кілька світляних стовпів і кулею вгрузає у глибоку п'тьму теплої маєвої ночі з дощиком.

Біжить „коло Яна“ в долину. Повертає на стежку „через береги“. Он ставок. Дош густішає. Його краплини дрібно сіють по воді. Листя осокорів шелестить. Небо — прірва залита чорною тушою.

Володько жене далі. Йому боляче, соромно, тісно. Хотілося б знищити себе, або принаймні порядно назнуватися над собою. Згадав Бога і викрикнув у голос: Боже! Поможі мені!

Чорне небо, куди спрямований його вигук, бризнуло в гаряче обличчя жменю води. По дашку його кашкета біжать струмки. Стікають на вилиці, на ніс, на бороду і скапують в низ. Біжить далі. У Ляшовому займиську зупинився знову. Це тут якраз місце, де темними ночами переходить людей страшний бувший власник займиська вішалник Ляш. Он купа осик, куди гепнув колись „снаряд“. Вирив яму, вирвав осички, зібгав їх, створив із них хащавину. На тому місці поросла глуха кропива і кінський щавій. А в хащавині гарний притулок для ранених звірів. Володько скористав зі звірячого пристановиська. Забув Ляша. Найбільший страх його — він сам. І коли б міг, лишив би себе і втік би. Він підліз під куці і присів.

Тут зовсім гарно. По листі шелест дощу, але краплі його не доходять сюди. У темноті вище ледь помітні косаті старі безези. Кілька дубів і кленів стоять осторонь. У траві розмокають дозріваючі суніці. Десь над самою головою прокинувся й лунко задзвенів соловейко-нічняк.

І хіба гріх у таку ніч трошки збожеволіти, стати на грань добра і зла і десь далеко, далеко від стороннього ока крапля по краплі пити трунок великого келиха життя. І хай ллються тоді чисті юначі сльози, хай кільчиться й зростає перше бажання зірвати квітку щастя, що завжди росте тільки на місцях недосяжних.

На другий день Володько в школі. Він блідий і похмурий. На його чолі, на очах сліди якоїсь особливої пожежі. Галабурда хоче з ним розмовляти. Ні. Володько не бажає ніяких розмов. Ось висидить години, здасть останній іспит, в якому закони Бойля й Маріота на хвилюшку повздержать інші закони. А після піде собі. За тиждень він все одно покине все...

Галабурда натякнув на Наталку. Вона ніби згадувала Володька. Розуміється. Прошу вас... Вона не буде згадувати такого виняткового ідіотства. Що ж тоді згадувати.

Ідучи до дому, Володько насочив ще на одну дурість. Так. Наперекір усьому. Він таки напише їй листа. Хай принаймні знає.

А може ні? Сміх, кпини? — Хай. Хай сміється. Хай кпиться, — скільки їй хочеться. Все одно. Сяде й напише. От тільки як? Читав, бувало, романи, дивувався, що герої такі безпорадні у зов-

сім простих справах. А тут і не роман. Тут життя, саме оголене і саме правдиве. Все ясне, як те сонце, як небо. Кожний предмет у твоїх очах і ти можеш дивитись на нього, як хочеш. Ніхто не сміє перешкодити тобі.

Але ж ні. Кожний предмет у твоїх очах це лиш обстановка сцени, а ти, приятелю дорогий, актор, яким керує незнаний тобі режисер. Він хоче, щоби ти писав листа. Добре. Сідай і пиши. Хай це сміх, радість, сльози, розпука. Сцена твоя — страшна сцена і цілий світ у мільйонах сердець хай несе тони твоєї великої гами переживань у вічність. Пиши! Наказую!.. Я твій режисер.

Хіба ж Володько може ставити опір наказові вищої волі? Ні. Він сідає, бере перо, дивиться на його кінчик і зовсім свідомий, що з того кінчика може сплинати його щастя чи його ганьба. Але що в дійсності — як може він знати?..

Кохана Наталю! — Цей заголовок і навіть великий знак оклику запозичив він у якомусь романі. Так мабуть треба. Раз люблять, раз хочуть щось сказати — треба перш за все кохати. І на це є деякі слова, що з роду в рід передаються, вічно свіжі і вічно недоторкані.

„Вибачте, що так Вам пишу. Дуже добре знаю, що, прочитавши вже перші ці слова, Ви вибухнете Вашим відомим сміхом. Але я рішився на все. Смійтесь, лайтесь, розповідajte всім, який я дурний хлопчисько. Мені все одно. Раз я полюбив, я мушу сказати: люблю вас! Мушу, дорога насмішнице, бо любов моя ані Вам, ані нікому, нікому на нашій планеті незнана. Вона так велика і так кришталіно чиста, що про неї можна говорити навіть у храмі, у святая-святих, куди мають право вступу тільки вибрані. Мені хочеться написати Вам про кожний відрух моєї думки...

„Я боюся кінчаги речення крапкою, бо мені здається, що безліч дуже цікавого і, можливо, найважливішого я Вам не сказав.

„Мені хотілося б сказати Вам, як я страждав, як на моїх очах тлів кожний нерв моєї істоти. Мені хотілося б оповісти Вам про кілька радісних хвилин, коли Ви разом з сонцем, з цвітом яблуні, з метеликом і сміхом своїм вкладали у мене мою муку. Я десь вичитав, що кожна листина, кожна билинка, кожна пташка і все живе любить, бо так треба і не смійтесь, коли скажу: найбільше щастя — щастя любити.

„У мене, Наталю, болить голова. Час від часу я кладу на чоло свою ліву долоню, бо вона надзвичайно холодна. Пальці рук моїх також холодні, хоча вуха, щоки і особливо місця на вилицях і попід очами — палають.

„Бачу, бачу... Ви іронічно зложили Ваші уста і підняли брови. Хай. Все одно буду казати. Все буду казати. Пригадуєте, як поводив я себе тоді на вечорі? Чого питати. Певно пригадуєте. Що путне, забувається, але хиби, помилки, людські слабкі місця, коли вони спотикаються, завжди і довго памятається. Їх підхоплюють, розвозять, передають з уст в уста, як бозна які скарби...

Найближчі люди, що часом звать себе навіть друзями, з якоюсь особливою насолодою підкреслять ваші хиби, бо це приносить їм вдоволення. Люди люблять у своїх ближніх бачити більше тінну сторону, як соняшну. Дивно. Ні?

„Але я чомусь хочу бачити Вас не такими, як усі. Ви моя та, яку я вибрав собі для сповіди. Мені здається, що Ви мусіли б чомусь зрозуміти мене, або бодай не одважитись підняти камінь, щоб кинути на мене за мою любов. Я є надто молодий. Так. Це знає всякий і це не гріх. Але думаю, що я вже маю право вимагати чогось від життя. Бо ж хіба я ніщо? Хіба не подобається Вам оце, що пишу? Хіба це не правда? Хіба не зворушує воно Вас, не хвилює, не викликає у Вас особливих думок, яких Ви напевно не думаєте, сидячи за Вашою машиною? Правда ж! І Ви не дивуйтеся, що я дещо комічно поведився. Люди, що сильно люблять землю, батьківщину і щоб то не було, завжди дещо комічні. Некомічні лиш ті, які так само не можуть бути комічними, як риби не можуть бути гарячими. Це правда. Впродовж довгих ночей, днів думав я про свою велику любов. І от пишу Вам про неї. Дивіться і... (закреслив). Я не знаю, що дивіться. Все одно що. Я боюся тільки одного: Ви напевно покажете цього листа комусь... А це ж не мусить бути. Як можна сміятися чи кптити собі з моїх слів, стрічок чи ком, коли в кожній з них тече жива кров і кожна боїться дотику розкладового бакциля. Пожальте їх. Від цього і Вам колись буде приємно“...

На цьому скінчив лист. Подумавши, закреслив останню стрічку. Він не бажає її жалю. Тепер треба якось лист відіслати. Згадав, що сусідська дівчина Ганна ходить до Наталки вчитися шити. Добре. Це і буде той історичний листонош. Віддав і чекає цілий день. Але мало чекає... Його мучить сумління й страх. Пишучи листа, він був у якомусь трансі. Ціла сила його почуття, мов повинь, перлася, щоб її висловити. Слова і речення низалися одно до другого всупереч власній волі, але скінчив, віддав, пройшовся, прохолов. Предмети і думки вияснилися. Проза життя виявилася в різкіших тонах, як тоді і весь ефект його захоплення видався йому безмежно наївним і смішним. Безперечно вона посміється над ним, порве дорогі листочки і викине. І як можна бути дійсно таким некритичним.

Але вже пізно. Зробленого не повернеш. І „Кохана Наталю“, і знак оклику, і гарячі слова — все вже пішло в світ. Широкий дивний світ.

Сонце в таких випадках не квапиться. Воно має час. Земля обертається тим самим способом. І не треба знати, що думає Володько.

Вечір. Сонце зникло. Захід ще горить, схід гасне. Тут то там появляються зорі. Володько чекає Ганни на стежці в садку. Чекає довго і вперто. Он хтось рухається в темноті. Вона? Ні. То Іван. Був у млині й запізнився. Перед святами завізно. Зрівнявся і добрий вечір сказав.

— А то ж чого тут?.. — питає.

Йди, йди, чоловіче добрий, своєю дорогою. Не втручайся

